

Методологічні засади соціально-економічного розвитку малих міст

Гуренко А.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та підприємництва
на морському транспорті
Азовського морського інституту
Національний університет «Одеська морська академія»

У статті досліджено процеси суспільного розвитку. Особливу увагу приділено соціальним та економічним перетворенням у малих містах. Розкрито особливості групування та підтримки малих міст у сучасних ринкових умовах. Визначено проблеми та наслідки структурних зрушень у соціальних та економічних процесах малих міст. Наведено теоретико-методологічні засади розвитку малих міст України.

Ключові слова: малі міста, глобальні зміни, інфраструктура ринку, регіональний потенціал, стратегія розвитку, державна підтримка, сталий розвиток.

Гуренко А.В. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ МАЛЫХ ГОРОДОВ

В статье исследованы процессы общественного развития. Значительное внимание уделено социальным и экономическим преобразованиям в малых городах. Раскрыты особенности группировки и поддержки малых городов в современных рыночных условиях. Определены проблемы и последствия структурных сдвигов в социальных и экономических процессах малых городов. Приведены теоретико-методологические основы развития малых городов Украины.

Ключевые слова: малые города, глобальные изменения, инфраструктура рынка, региональный потенциал, стратегия развития, государственная поддержка, устойчивое развитие.

Gurenko A.V. METHODOLOGICAL BASIS OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

The article examines the processes of social development. Attention is paid to the social and economic transformations in small towns. The features and support groups of small towns in market conditions. Identify the problems and consequences of structural changes in the social and economic processes of small towns. Identify the problems and consequences of structural changes in the social and economic processes of small towns. Have been considered theoretical and methodological foundations for the development of small cities of Ukraine.

Keywords: small cities, global changes, market infrastructure, regional capacity development strategy, government support, sustainable development.

Постановка проблеми. Поширення глобалізаційних, інтеграційних та інформаційних процесів в економіці посприяли прискоренню урбанізації й міграції населення [5]. Кардинальні зміни у способі життя призвели до формування нового суспільного устрою, появи або скорочення низки інфраструктурних об'єктів. Особливо чутливими до соціально-економічних змін є малі міста.

Наслідки ринкових і суспільних перетворень призводять до загострення проблем у малих містах: у сфері виробництва та послуг; при створенні та підтримці робочих місць; під час залучення населення сіл до сфер освіти і трудової діяльності [3]. Разом із цим знижується рівень інвестиційної привабливості, загострюється незадоволеність населення та бізнесу. Підтримка конкурентоспроможних позицій стає запорукою розвитку малих міст

та регіону в цілому. Тому малі міста прагнуть відповідати потребам і вимогам сучасного ринкового середовища й вимагають створення дієвої системи державного та регіонального управління. Залежно від наявного потенціалу малих міст органи місцевої влади розробляють стратегії розвитку перспективних галузей та видів діяльності. Очікуваними результатами від реалізації програм стають підвищення рівня зайнятості, поширення інфраструктурного забезпечення, залучення інвесторів і партнерів суміжних галузей. Значна увага у цих процесах приділяється виокремленню ресурсних, виробничих, демографічних, культурних особливостей територій.

Однак, в дійсний час у системі регіонального управління залишається недосконалою процедура підтримки малих міст. Головною проблемою є загальна спрямованість існую-

чих стратегій розвитку, нестача бюджетних, фінансових та інвестиційних коштів. Серйозним питанням залишається роз'єднаність між прийнятими стратегіями розвитку малих міст і тактикою їх практичного впровадження. Разом із цим ігноруються ефективні механізми стимулювання та підтримки окремих територій. Ці та інші проблеми обумовлюють необхідність подальшого дослідження засад соціально-економічного розвитку малих міст.

Аналіз останніх досліджень. Перші праці дослідження засад управління соціально-економічним розвитком належать таким відомим вченим як П. Друкер, У. Кінг, М. Мескон, М. Портер, Т. Санталайнен, М. Тодаро, Е. Тофлер [8; 11]. В рамках загальної економічної теорії закордонні вчені досліджували передумови розвитку окремих фірм, складові елементи конкурентоспроможності міст, регіонів та держав. Питанням формування стратегічного управління розвитком малих міст присвячені праці Артеменка А., Біленка Т., Варналія З., Дорофієнка В, Зінь Е., Шакабаро В. та ін. [2; 4; 9; 10]. Зазначені автори розглядають основи стратегічного планування й управління малими містами, особливості їх реалізації у вітчизняних умовах. Однак у дійсний час недостатньо приділяється уваги механізмам узгодження стратегічних цілей розвитку малих міст з їх потенційними можливостями. Огляд існуючих підходів у контексті їх модернізації вимагає подальшого аналізу й систематизації з точки зору теоретико-методологічних підходів.

Формулювання цілей статті. Враховуючи значущість розвитку малих міст в Укра-

їні метою статті є дослідження та визначення методологічних засад соціально-економічного розвитку малих міст, що дозволить більш ефективно визначати напрями стратегічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні малі міста у більшості випадків являються монофункціональними, з низьким рівнем галузевої диверсифікації та сталою залежністю від соціально-економічного стану підприємств. Такі міста відіграють важливу роль у формуванні поселенської мережі, розвитку і розміщення продуктивних сил [4].

Відповідно до Закону України «Про генеральну схему планування території України» виділяють такі типи малих міст: за схемами планування території; за питомою вагою населення, зайнятого в різних сферах економічної діяльності (рис. 1).

Головною ознакою віднесення малого міста до групи, що характеризує стан економічно зайнятого населення в різних сферах економічної діяльності є перевищення середнього рівня зайнятості населення в галузях матеріального виробництва України. Значна частина цих міст – це міста зі спеціалізацією у гірничодобувній обробній, хімічній та нафтопереробній промисловості, енергетики, переробленні сільськогосподарської сировини, а також транспортні та лікувально-оздоровчі центри [7].

В Україні малі міста складають біля 3/4 загальної кількості міст, де проживає майже 13% населення країни. До категорії малих міст прийнято відносити міста, що є основою для створення великих виробничих і містобудів-

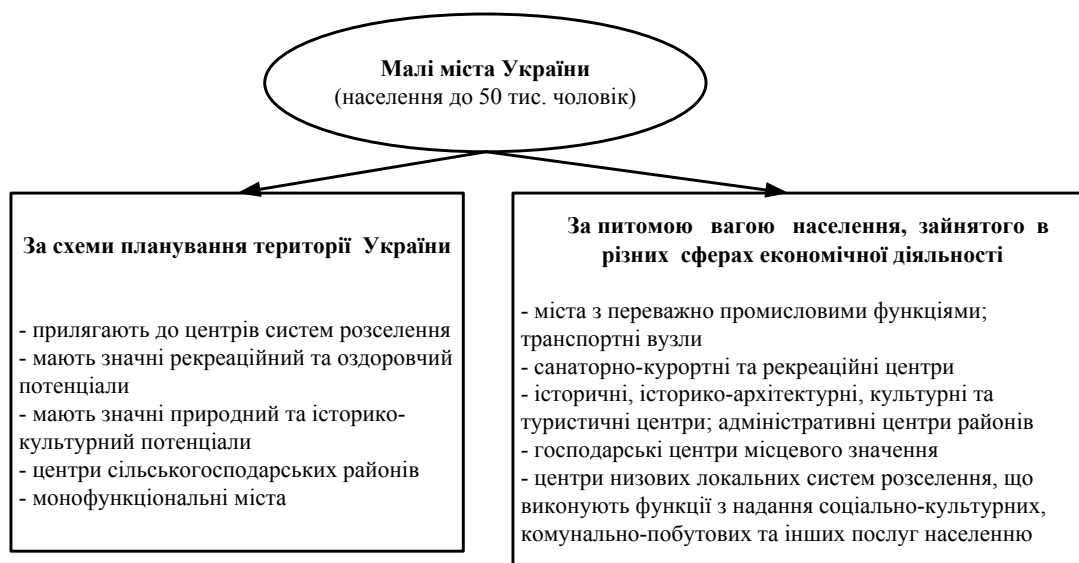

Рис. 1. Групування малих міст України за класифікаційними ознаками

них комплексів у яких чисельність населення складає до 50 тис. чоловік [6]. У малих монофункціональних містах спеціалізацію праці економічно активного населення визначають підприємства здебільшого однієї-двох профільюючих галузей економіки, що формують дохідну частину бюджету міста, забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення. Зниження обсягів виробництва або його повне закриття веде до збільшення рівня безробіття, зменшення надходжень до місцевого бюджету тощо [1].

Особливістю економічного становища малих міст України є те, що більшість із них були створені на основі одного-двох підприємств, що мають вузьку направленість та спеціалізацію. Від роботи таких підприємств повністю залежить економічний стан місцевого населення. Спад виробництва, дестабілізація соціально-економічного та фінансового стану послабили економічну базу та призвели до зниження виробничих потужностей, звуження спектру послуг, що надаються у межах малих міст.

Спостереження свідчать, що на протязі тривалого часу з боку державних і регіональних органів влади вже приділяється значна увага дослідженню передумов, тенденцій та наслідкам змін у малих містах. Підтвердженням позитивних тенденцій є прийняття Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст», підписання Постанови КМУ «Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст та селищ» [6; 7]. Суттєва роль належить регіональним програмам розвитку, що акцентують увагу на низових локальних системах розселення та розміщення господарських центрів місцевого значення. Особливий наголос робиться на малих містах, що володіють відносно розвинутою економічною базою, переважно з промисловими функціями.

Незважаючи на вагомість затверджених Програм та Законів суттєвих змін у покращенні соціального та економічного стану міст не відбулось, затверджені документи виявилися недієвими. Це пояснюється загальнодержавністю прийнятих заходів і відсутністю їх цільової орієнтації на конкретні малі міста. Проведення економічних реформ не призводить до позитивних зрушень [4].

Усвідомлення на державному рівні причин недієвості раніше прийнятих програм дозволило переглянути нормативні та правові засади. У 2010 р. Урядом приймається

«Державна цільова програма підтримки соціально-економічного розвитку малих міст на 2011-2015 рр.», що передбачала комплексний підхід до створення умов і збалансування соціального, економічного, екологічного розвитку малих міст. Разом із цим, у період дії документу передбачалося надання мешканцям територіальних громад якісних і доступних публічних послуг. Вирішення існуючих проблем планувалося розв'язувати шляхом вдосконалення нормативно-правової бази та запровадження ефективного механізму надання державної фінансової підтримки і реалізації інвестиційних проектів під керівництвом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [1]. У дійсний час дія Державної цільової програми підтримки соціально-економічного розвитку малих міст втратила чинність, при цьому стан розвитку малих міст залишається незадовільним.

Ключовими проблемами малих міст залишаються:

- слабкий розвиток промисловості, що призводить до зниження доходів бюджету;
- високій рівень безробіття у порівнянні з великими містами, що призводить до міграції та урбанізації населення;
- низький рівень цільових надходжень до бюджету, що обмежує процес реалізації прийнятих програм розвитку;
- низький рівень випуску інноваційної продукції.

Ці та інші протиріччя ускладнюють економічну та соціальну ситуацію в містах та регіонах. Окреслені проблеми вимагають подальшого з'ясування та розв'язання на регіональному та місцевому рівнях. Прийняття остаточних управлінських рішень щодо обрання пріоритетних напрямів розвитку не повинні носити загальний та ідентичний характер для всіх типів поселень. Тому у системі державного та регіонального управління виникає потреба в проведенні досліджень, що будуть враховувати особливості кожного міста. Особливе значення у цих процесах має належати розв'язанню теоретико-методологічних питань: розкриття сутності та форм прояву феномена малих міст; визначення засад формування функціональної спеціалізації міста; окреслення специфіки функціонування; визначення рушійних сил розвитку малого міста.

Розробка теоретико-методологічних підходів має передбачати формування стратегії розвитку для кожного міста окремо, що буде

складатися з таких частин: аналіз поточної соціально-економічної ситуації в малому місті; аналіз переваг, недоліків та обмежень, можливостей та ризиків у розвитку даного міста; розробка концепції розвитку малого міста на визначений період часу з окресленням ключових етапів її реалізації; внесення пропозицій за переліком заходів у системі моніторингу реалізації стратегії розвитку малого міста.

Стратегічні плани мають передбачати створення або удосконалення нормативно-правової бази, закріплення бюджетних, інвестиційних та інших повноважень місцевих органів влади. Маючи на меті досягнення сталого розвитку та ефективної мобілізації наявних ресурсів, стимулювання соціально-економічного середовища представники органів влади мають сумісно з представниками бізнесу та громадськими організаціями здійснювати розробку критеріїв оцінки окремих міст, надавати рекомендації щодо впровадження вагових коефіцієнтів та інтегральних показників (рис. 2).

Модель стратегічного розвитку малих міст повинна складатися з концептуальних засад, що деталізують унікальність та особливості даної території. Практична реалізація програм має відбуватися шляхом виконання низки послідовних дій передбачених у державних і регіональних планах-заходах, а саме:

1. Визначення місії міста з урахуванням принципів групування малих міст України (див. рис. 1).

2. Розробка стратегічних планів з виокремленням: особливостей та розмірів економічної активності міста; географічних характеристик і природних ресурсів; економічних умов і характерних результатів діяльності суб'єктів господарювання; соціальної організації життєдіяльності населення; політичних умов та ефективності діяльності органів місцевої влади. Таке визначення характерних рис стає базою для подальшого опису та вироблення стратегії.

3. Проведення ретроспективного аналізу розвитку малого міста з одночасною оцінкою

існуючої ситуації. Приведення до збалансованості показників розвитку окремих підсистем міста, організаційне сприяння соціальному забезпеченню населення згідно прийнятих соціальних стандартів, виявлення ключових проблем і протиріч.

4. Здійснення оцінки власних ресурсів і передумов їх розвитку на підставі проведеного аналізу функціонування малого міста. Особлива увага має приділятися динаміці залучення нових виробництв, оновленню структури виробництва, розвитку наявних виробництв та інфраструктурного забезпечення.

5. Ранжування проблем за ступенем пріоритетності, визначення генеральних напрямів соціально-економічного розвитку малого міста, визначення можливих сценаріїв перспективного розвитку окремих видів діяльності та галузей та надання рекомендаційного опису напрямів і масштабів державної допомоги та підтримки.

6. Визначення комплексу заходів за основними напрямками розвитку, з одночасним виокремленням підсистем малого міста, основних етапів реалізації планів, відповідальних виконавців, обсягів і джерел фінансування.

7. Розробка критеріїв оцінки ефективності стратегічного управління розвитком малих міст, що будуть враховувати соціальну, економічну, екологічну, інноваційну та інші складові.

8. Оцінка ризиків стратегічних програм розвитку малих міст, розробка механізмів корегування управлінських рішень у період загострень соціально-економічних проблем, появи кризових явищ та ринкових коливань.

9. Розробка програм аналітичної та інформаційної підтримки процесу стратегічного управління малим містом, окреслення складових елементів та учасників відносин. Організація зав'язків з громадськістю, сприяння інформуванню населення і бізнесу про перспективи їх взаємодії та розвитку.

Висновки. Обов'язковою умовою стратегічного управління розвитком малих міст

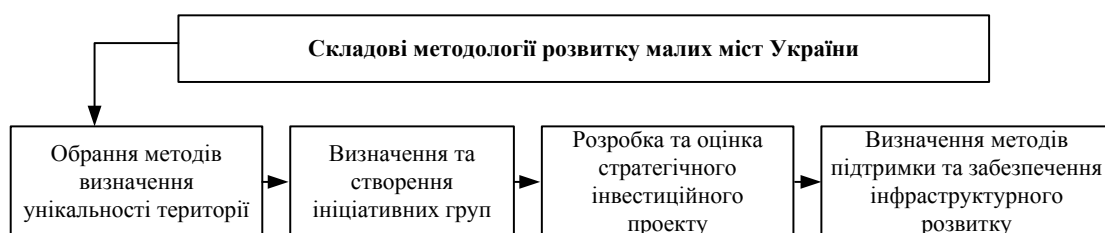

Рис. 2. Теоретико-методологічні засади визначення та забезпечення розвитку малих міст України

мають стати виокремлення специфічних принципів розробки та реалізації планів. Враховуючи досвід розвинутих міст держав європейського співтовариства необхідні:

- по-перше, систематична взаємодія органів міського самоврядування з представниками бізнесу та мешканцями міста, громадськими організаціями, науковими закладами й організаціями, а також здійснення безперервного пошуку суспільної злагоди та позитивних ефектів від їх залучення до прийняття рішень;
- по-друге, врахування інтересів, суспільно визнаних цілей і напрямів органами міського самоврядування;
- по-третє, своєчасне коригування цілей і напрямів розвитку малого міста, гнучка трансформація стратегій в конкретні програми і поточні плани заходів задля досягнення єдності стратегії та тактики її виконання.

Важливим елементом у перегляді підходів у системі управління стає формування набору індикаторів, що здатні розпізнавати чинники та важелі впливу на розвиток малих міст. Застосування наведених вище заходів дозволить здійснювати моніторинг змін у економічному розвитку малих міст, а саме: порівнювати обсяги і темпи зростання виробництва, відстежувати рентабельність капіталу, оцінювати розмір податкових відрахувань, зіставляти темпи змін у обсягах реальних інвестицій, аналізувати зміну питомої ваги зайнятих. Разом із цим формується можливість зіставлення та моніторингу соціального рівня малих міст: рівня безробіття та зайнятості, номінальних і реальних доходів населення, рівня розвитку невиробничої сфери, соціальних стандартів тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз виконання Загальнодержавної програми розвитку малих міст в 2004-2009 рр. та пропозиції щодо нової програми підтримки розвитку малих міст на 2011-2015 рр. [Електронний ресурс] : Агенція економічного розвитку громад Режим доступу: http://aer.net.ua/vikonani_proekti_ua.html
2. Варналій З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: [монограф.] / З. Варналій. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
3. Генеза ринкової економіки (політекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): Терміни, поняття персоналії / [укладачі: В.С. Іфтемчук, В.А. Григор'єв, М.І. Маниліч, Г.Д. Шутак.; за наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемчука]. – К.: Магнолія-плюс, 2004. – 688 с.
4. Зінь Е.А. Регіональна економіка / Е.А. Зінь // Підручник. — К.: «ВД «Професіонал», 2007. – 528 с.
5. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж.; Ін-т екон. прогнозування НАН України; М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІОЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
6. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст: [Електронний ресурс]: Закон України від 4 березня 2004 року – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1580-15>
7. Про генеральну схему планування території України [Електронний ресурс]: Закон України від 18.11.2012 – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3059-14>
8. Тоффлер Э. Революционное богатство / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М.: АСТ: АСТ Москва, 2008. – 569 с.
9. Управління сучасним містом: підручник / за ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. – К.: НАДУ, 2008. – 632 с.
10. Шакабаро В. Поняття міста / В. Шакабаро // Юрид. Україна. – 2008. – № 5. – С. 40.
11. Шпакова Р. Вернер Зомбарт – германский феномен / Р. Шпакова // Социологические исследования. – 1997. – № 2. – С. 23-25.